

Ett drygt 60-tal hade anmält sig till sammankomsten i tisdags och inledde med sedvanligt livligt mingel som samtalsvis fortsatte med oförminskad kraft under måltiden. Den ägde rum vid småbord som sedan länge är standard i stället för de långbord som förekom tidigare och inte på samma sätt underlättade ”angenäm samvaro”, ett uttryck från sällskapets ändamålsparagraf sedan bildandet 1891.

Det hade annonserats ”Havets Wallenbergare med ärtor, skirat smör, pepparrot, dill och ärtskott”, något som också serverades de allra flesta och tycktes uppskattas med lax- och torskfärs i stället för den traditionella kalvfärsen. Några fick i stället kummel enligt eget val men verkade minst lika glada för det.

Auditoriet fick veta att styrelsen nyligen invalt fem nya medlemmar i sällskapet, i bokstavsordning John Hedberg, Falsterbo, till nyligen VD för Hedbergs Bil i Helsingborg AB, Carlhåkan Larsén, välkänd kulturjournalist och tidigare bl a ordförande i (Falstaff) Fakirensällskapet, Kent Larsson, berggrundsgeologiprofessor från Köpingebro, rätthistoriedocenten Per Nilsén, Vellinge, och företagsledaren Hother Voss, Bjärred, varav John och Hother nu fanns på plats och välkomnades alldeles särskilt. Dessutom upplystes att samtliga fems skriftliga personpresentationer nu lagts in på sällskapets hemsida, där medlemsmatrikeln också just uppdaterats.

Så tog kvällens föredragshållare Mattias Henriksson Utas över. Han bjöd på en effektivt underhållande översikt över ”Gammelsvenskby förr och nu” till fint illustrerande bilder och kontinuerlig personanknytning, som konkretiserade de umbäranden som gammalsvenskbyborna fått utstå under nu närmare ett kvarts millenium. Vi fick veta hur Dagö i norra delen av Rigabukten koloniserades troligen från Finland, dvs Sveriges östra rikshalva, redan under Tyska ordens tid på 1400-talet. När delar av Estland inklusive Dagö kom under svensk egid på 1560-talet bekräftades de privilegier som dagösvenskarna tillförsäkrats av Tyska orden, något som i princip kom att gälla också i förhållande till Ryssland efter freden i Nystad den 30 augusti 1721.

Emellertid kom det tidigt till spänningar visavi herren till godset Hohenholm, som dagösvenskarna lydde under. En rad rättstvister blev följd, vilka eskalerade när greven Carl Magnus Stenbock (född 1725 och sonson till statyn i Helsingborg, känd genom sin kurir till Stockholm efter slaget vid Hälsingborg i slutet av februari 1710) tog över Hohenholm. Detta ledde så småningom till att Katarina den stora (1729-1796) den 8 mars 1781 befallde att ”Hohenholm-svenskarna skulle förflyttas till kronans område i det nyerövrade ’Nya Ryssland’” (У край, U kraj, dvs Vid kanten eller randen), ett område som furst Potemkin (han med kulisserna) hade Katarinas uppdrag att kolonisera. De utlovades om inte guld och gröna skogar så dock uppodlad jord och passande byggnader. Detta visade sig dock inte alls stämma, när de efter en utomordentligt mödosam vandring den 14 maj 1782 anlände till den anvisade platsen på floden Dnjeprs västra strand, strax norr om staden Cherson, nu ofta nämnd i krigsrapporteringen från Ukraina.

Under stora vedermödor lyckades man dock etablera sig, bl a genom ett visst tillskott av svenska krigsfångar efter Gustav III:s krig 1789-90. ”Dessa stamförvarters ankomst blev kolonisterna till stor glädje. En förnyelsens tid bröt in över den utarmade folkspillran. Med andra folk i grannskapet hade de ingen lust att befrynda sig, utan upphöllo sitt språk, sina svenska seder och bruk och sin evangeliska tro.”

Tysk invandring till området kring sekelskiftet, ”då svenskarna någorlunda hunnit akklimatisera sig”, innebar efterhand problem. Av den jord om 13 000 hektar, som dagösvenskarna ursprungligen tilldelats, fick de inte behålla ens en tredjedel, medan resten gavs till de nyetablerade tyska byarna Klosterdorf, Mühlhausendorf och Schlangendorf. Först så småningom blev det om inte grannsämja så dock någorlunda tolerans de båda folkgrupperna emellan.

Föga kontakt med Sverige förekom under närmare ett sekel. Mot slutet av 1800-talet skedde emellertid vissa insamlingar i Sverige, inte minst till byggandet av en svensk kyrka i Gammalsvenskby, viktigt för markerandet av distans till grannarna och deras försök till tyskinflytande.

Det första världskriget och det efterföljande ryska inbördeskriget drabbade så byn hårt. Delar av den manliga befolkningen rekryterades till krigstjänst och medan "inbördeskriget rasade, rekvirerade och rövade soldater så mycket spannmål och djur de kunde från den redan hårt ansatta befolkningen. – När kommunisterna avgick med segern under tidigt 1920-tal var nöden stor i Gammalsvenskby." Kvällens Heimdalltalare berättade bland annat att man inte ens hade något utsäde och följaktligen inte kunde bruka sin jord.

Planer hade länge funnits "att återvända till fädernejorden på andra sidan Östersjön" och i slutet av 1920-talet materialiserades dessa planer. Den 22 juli 1929 begav sig större delens av byns befolkning av och närmare niohundra bybor anlände efter bara nio dagars resa med båt till Trelleborg, där Prins Carl, som främst stått för kyrkinsamlingen, tog emot.

Även denna gång möttes Gammalsvenskbyborna av besvikelser. De hade utlovats gårdar och att få bo tillsammans. Så blev det inte, bland annat på grund av hätsk svensk kommunistpropaganda, som inte accepterade att någon ville lämna det förträffliga landet Sovjetunionen. Följden blev att några valde att återvända, några begav sig till Kanada, dit en grupp tidigare begett sig, medan en del stannade, framför allt på Gotland. Där har Föreningen Svenskbyborna nu sitt säte och driver i Roma ett museum och i egen klockstapel intill Roma kyrka hänger de tre kyrkklockor som togs med vid avfärden 1929.

För dem som återvände till Gammalsvenskby blev tiden inte särskilt nådig. Hungersnöden i Ukraina på 30-talet och Stalins härjningar undgick dem inte. Under andra världskriget kom de på nytt i skottlinjen och en del, som enrullerats i tysk tjänst på ett eller annat sätt, och deras anförvanter, misstänkliggjordes och skickades på läger vid Vita Havet, där åtskilliga dukade under.

Och nu är de på nytt mitt i ett krig. Den 24 mars 2022 ockuperades byn, den 6 juni 2023 sprängdes dammen som byn var belägen vid och i juni i år blev kyrkan helt utbränd efter en träff av en så kallad kamikazedrönare. Av de omkring 3 500 invånare som bodde i byn, innan invasionen, är bara ett 70-tal kvar, efter att många flytt till närliggande byar.

Sofia Hoas (f 1970), ordförande i föreningen Svenskbyborna och bosatt på Gotland, har i en tidningsintervju för någon tid sedan emellertid sagt om tiden efter den fred som förr eller senare ju måste komma: "Det är tron som håller ihop svenskättlingarna i byn. De är ju fast beslutna om att de ska återuppbygga byn." Det kan tilläggas att olika deltagare i kvällens sammankomst kunde vittna om svenskintresset i byn i nutid efter besök under åren strax före invasionen. Svenska som modersmål förekom fortfarande, det undervisades i svenska i skolan och man sjöng svenska sånger.

För att belysa denna så olycksdrabbade men sega svenska folkspillra och deras känsla för Sverige kan det vara läge att återge en dikt från 1920-talet av Sofia Hoas' farfar Kristoff Hoas (1877-1941), 1922 prästvigd av Nathan Söderblom (1866-1931) vid ett besök i Sverige och byns centralgestalt under många år.

JAG ÄR SVENSK

Svensk jag är till kropp och själ,

Svensk jag är till sinnet.
Sveriges lycka och dess väl
Har jag djupt i minnet.
Gud välsigne, är min bön,
Sveriges bygd så ljuv och skön.

Svensk jag föddes, svensk jag är,
Som en svensk jag tänker.
Och det bästa, Gud beskär,
Sveriges land jag skänker.
Jag den jord, mig livet gav,
Älska vill intill min grav.

Svensk jag blir intill min död,
Då mitt hjärta brister.
Svensk jag är i lust och nöd,
Svensk om allt jag mister.
Själv jag går till graven kall -
Sverige evigt leva skall.

”Varen svenske!”, klingar än
Uti Sveriges bygder,
Bjuder kvinna, manar män
Följa fäderns minne.
Svenske man, svik ej din plikt,
Känn ditt land, dess sång och dikt!

Föreningen Svenskbyborna har hemsidan www.svenskbyborna.se och penningbidrag till byn kan sättas in på plusgirokonto 187 879-2 med anteckningen ”Nödhjälp till byn”.